

PAPER DETAILS

TITLE: TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE RENK ADLARI

AUTHORS: Levent DOGAN

PAGES: 125-144

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/745789>

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE RENK ADLARI

COLOR NAMES IN TURKMEN TURKISH

Levent DOĞAN*

Geliş Tarihi: 29.08.2018
(Received)

Kabul Tarihi: 27.03.2019
(Accepted)

ÖZ: Zengin bir dil olan Türkçe renk kavramı bakımından da canlı ve çeşitlidir. Ana renklerle bu renklerin alt tonlarının ayrıntılı bir biçimde tasvir edildiği görülür. Yaşamımızda önemli bir yere sahip olan renkler eski zamanlardan beri insanlar tarafından çok yönlü bir şekilde kullanılmıştır. En başta bir nesnenin ayırt edici özelliği olarak ön plana çıkan renkler her kültürde yüklenen manevi birtakım anlamlar sonucunda birer sembol hâline getirilmiştir. Her bilim dalı renkleri kendi çalışma sahasına uygun olarak değişik bakış açılarıyla incelemiştir. Bunun tabii sonucu olarak da renklerle ilgili yeni birçok görüşler, önermeler ortaya konmuş ve renklerin farklı işlevleri ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmada Türkçenin lehçelerinden biri olan ve sınıflandırmada Oğuz (Güneybatı) grubu içinde bulunan Türkmencede renk adları çeşitli kaynaklardan derlenerek ortaya konmuştur. Renk ifade eden sözcükler haricinde renk adları kullanılarak oluşturulmuş adlar da çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada renk adlarının özellikle dilbilimsel yönüne ağırlık verilerek Türkmencede renk adı türetmede kullanılan belli başlı eklerin neler olduğu renk adlarının fiile dönüştürülmesi gibi daha çok sözcüklerin yapısı üzerinde durulmuştur. Renk adı oluşturmada önemi ve katkısı yadsınamayacak diğer bir yöntem olan doğadan somutlaştırma yoluyla elde edilen sözcükler ise çalışmamızda ayrıca belirtilmiştir. Bunların yanı sıra Eski Türkçe dönemi eserleri, Dîvânü Lûgati-t Türk ve Kutadgu Bilig'den tespit ettiğimiz renk adlarıyla Türkmence renk adları karşılaştırılarak benzerlikler ve yaşanan değişimler gösterilmiştir. Renk adları sözcük türetmeye uygun kelimeler olduğundan yoğun bir şekilde tercih edilir ve renk bildiren sözcükler başka bir sözcükle birleştirilerek yeni bir kavramı karşılar hâle getirilir. Türkmence kaynaklarda rastlanan renklerden türetilmiş adlar alanlarına göre başlıklar oluşturularak gösterilmiştir. Çalışmada renk adının geçtiği Türkmen halk edebiyatı ürünlerinden atasözleri ve deyimlere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Türkçesi, renk kodları, özel ad

ABSTRACT: Turkish, being a rich language, is vivid and various in terms of the concept of colors. It can be seen with the main colors that the sub-tones of these colors are depicted in detail. The colors that have an important place in our lives have been used by people from old times in a versatile way. Mainly as a distinctive feature of an object, colors have been symbolized as a result of spiritual meanings that are attributed in every culture. Each discipline has studied the colors in different ways according to their own field of study. As a result of this, many new opinions and suggestions about colors have been made and different functions of colors have been revealed. In this study, the names of colors in Turkmen, which is one of the dialects of Turkish and which is in Oghuz (Southwestern) group in classification, are compiled from various sources. Names created using color

*Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, ldogan@trakya.edu.tr, ORCID:0000-0002-0538-4002

names are also included in the study along with the words that express color. Especially the linguistic aspect of the color names is concentrated and the structure of the words such as the transformation of the color names of the main suffixes used in the color name derivation in Turkmen are emphasized. Words derived from reification form nature, which is a method whose importance and contribution can not be rejected, are also denoted. In addition to these, the names of the colors that we have identified from the works of Old Turkish period, *Dîvânü Lûgati-t Türk* and *Kutadgu Bilig*, and the Turkmen color names are compared and similarities and changes experienced are shown. The color names are intensively preferred because they are words suitable for word derivation, and the color-coded words are combined with another word to meet a new concept. Names derived from colors that are found in Turkmen sources are shown under titles according to their fields. The proverbs and idioms of the Türkmen folk literature products which the name of color passed in the study are also mentioned

Key Words: Turkmen Turkish, color names, proper noun.

1. GİRİŞ

Ural-Alтай dil ailesi içinde yer alan Türkçe renk tonlarında Hint-Avrupa dillerine nispeten büyük bir çeşitliliğe sahiptir. Bu durum Türkçenin anlatım ve kavramlaştırma gücünü dolayısıyla zenginliğini göstermektedir (Aksan, 2006: 33). Örneğin ana renkler arasında yer alan ve Göktürk Yazıtlarında geçtiği bilinen sarı ve yeşilin; limonî, altunî, kehribar sarısı, armut rengi, safran rengi, hardal rengi, soluk sarı; ördek yeşili, çay yeşili, fıstık yeşili, orman yeşili, zümrüt yeşili, zeytuni gibi birçok tonlarına rastlanması bu zenginliğin bir göstergesidir.

Renkler, hayatımızın bütün alanında başka başka işlevlere bürünmüştür. Özellikle renklerin insanda uyandırdığı his ve düşünceler açısından psikolojik anlamdaki etkileri önemli bir durumdur. Zira canlı renkler ile soluk renklerin insana hissettirdiği duygu aynı olmamaktadır. Renklerin insanların üzerinde korku, sıkıntı, acı, neşe, sakinlik ve dinginlik verici gibi etkilerinin bulunduğu yapılan psikolojik araştırmalarla da ortaya konmuştur (Çömen, 2010: 19).

Her rengin ayrı bir özelliği bulunduğundan her birine yüklenen anlamlar farklı olmuştur. Çoğu şeyde olduğu gibi renklerin de anlam ve özelliklerinde kültürden kültüre, toplumdan topluma farklılıklar gözlenmektedir. Bu farklılıkların oluşumunda ırk, coğrafya, iklim şartları, yaşam biçimi, siyasî, ekonomik ve dinî yapı gibi faktörlerin etkisi bulunmaktadır (Eren, 2008: 32). Mesela Batıda siyah yas anlamını taşıırken Afrika’da siyah iyiliği yansıtan bir renktir (Eren, 2008: 32). Beyaz renk Afrika’da ölümün sembolüken İslam dünyasında ışık ve aydınlığın, Hristiyanlardaysa inancın sembolüdür (Topçu, 2001: 132). Biz de renkler üzerinde yaratılan algıları, renklere mal edilen anlamları ve bunların toplumdan topluma gösterdiği farklılığı “ak”, “kara” ve “sarı” renklerini ele alarak açıklayalım: Türkler duygu, düşünce ve inanışlarını göz önüne alarak bazı renkleri uğurlu sayıp yüceltmış, bazı renkleri de sevmeyip uğursuzluğun simgesi olarak görmüş ve o renklere karşı kuşku, nefret gibi olumsuz duygular beslemişlerdir (Hey’et, 1996:

55). Örneğin Türklerde “ak” rengi “beyaz” karşılığı kullanılırken aynı zamanda iyiliğin, doğruluğun, saflığın ve temizliğin simgesi olarak görülmüştür. Bu rengin zıttı olan “kara” renk ise koyu, siyah bir görünümde olmakla birlikte kötülüğün, uğursuzluğun, ıstırapın, ölümün ve matemın işaretidir. Bu şekildeki anlamlandırmalar yanında renklerden yönlerin belirtilmesinde de yararlanılmıştır. Ak rengi Türklerde ve Çinlilerde batıyı ifade etmek için kullanılırken Hindistan’da ve Lamaist Kalmuklarda doğuyu, Eski Ahitlerde ve Amerika’da güneyi, Mayalarda ise kuzeyi ifade etmek için kullanılmıştır (Ekrem, 1996: 85-86). Görüldüğü üzere ana yönlerin renklerle belirtilmesi fikri sadece bazı milletlere özgü bir şey olmadığı gibi bu konuda standart bir sembolleştirme de söz konusu değildir (Genç, 1997: 4). Yönlerin ve dünyanın merkezinin ifade edilmesinde Türkler 5 ana rengi esas almışlardır. Buna göre; merkez-sarı, ak-batı, yeşil veya mavi (gök)-doğu, kara-kuzey, kırmızı (kızıl, al)-güney renkleriyle belirtilmiştir (Genç, 1997: 5). Ak ve karadan sonra sarı güneşin rengi şeklinde betimlenmiştir. Bilindiği gibi güneş etrafa parlaklık ve aydınlık verir. Bazı estetikçiler tarafından sarı renk ilmin, zekânın ve hakikatin alameti olarak görülmüştür (Hey’et, 1996: 60). Bununla birlikte sarı; Çin, Tibet kültüründe imparatorluklarının simgesi olduğundan en sevilen renktir (Ekrem, 1996: 85). O hâlde bu iki topluluk ile beraber Batı Hristiyan uygarlığında sarı renk kutsallık sembolü kabul edilmiştir. Fakat Türklerin destanlarında ve masallarında, İran kültüründe sarı renk kötülük, nefret, felaket, kuşku ve hastalık sembolü olarak karşımıza çıkar (Hey’et 1996: 60). Tüm bunlara göre; toplumların kültüründe renk bildiren kavramların gerçek anlamları dışında mecazî anlamlarda da kullanıldığı görülmektedir. Öyle ki toplumlar renk adlarına dinî, millî, coğrafi, vb. alanlarda anlamlar yükleyerek onları kültürlerinde sembolleştirmişlerdir (Hey’et, 1996: 55). Ayrıca farklılığın görülmesinde örnek olarak seçtiğimiz üç renk dışındaki diğer renkler için de benzer anlam ayrılıkları söz konusudur.

Her milletin bayrağında, kıyafetlerinde ve eşyalarında hâkim olan belli başlı renklerin olduğu görülür. Biz de bu çalışmamızda Türkmenlerin renk dünyasına göz atarak onların kültüründe ön plana çıkan renklerin neler olduğu, renk adlarının daha çok ne şekilde türetildiği ve renklerden nasıl yararlanıldığı konusuna değineceğiz.

Türkmenlerin hayatlarında açık renk tonları daha çok sevdiği bilinir. Bunun nedenini Annagulu Nurmemet, Türkmenlerde bahar mevsiminin çok kısa oluşuna bağlar. Kısa ömürlü baharlarını, baharın o canlılığını hayatlarında daima yaşatma arzularından kaynaklandığını söyler (Nurmemet, 1996: 78). Tarihî kaynaklarda da Türkmenlerin en fazla kırmızı, yeşil, mavi (gök), ak (beyaz) ve sarı gibi canlı renkleri kullanmayı tercih ettiği yazar. Zaten yeşil renk Türkmenlerde baharın rengidir (Nurmemet, 1996: 78). En basit örneğiyle Türkmenlerin bayrağına

bakıldığında 4 ana renkten oluştuğu göze çarpmaktadır. Türkmenlerin bayrağının zemini yeşil renktedir. Yeşil zemin üstünde beyaz renkte ay ve yıldızlarla bayrağın sol tarafında kırmızı bir şerit yer alır. Bu kırmızı şeridin üstündeki motifler yine yeşil ve beyaz yanında sarıyla renklendirilmiştir.

Türkmenlerin giyim-kuşam geleneğine baktığımızda sarı, kırmızı ve yeşil renkler dikkati çekmektedir. Türkmen kadınları ve erkekleri genellikle kırmızı renkte gömlek giymişlerdir ve göğü tutan al rengin simgesi olarak da başlarına kızıl keçeden yapılmış külâh, başörtüsü takmışlardır (Genç, 1996: 43; Küçük, 2010: 201). Aynı zamanda Fransız Hendi De Couliboeuf De Blocqueville'nin Türkmenlere esir düştüğü sırada yazdığı kitabında Türkmen kadınlarının elbiselerinde kırmızı, sarı ve koyu kırmızı renklerin hâkim olduğundan bahsetmiştir (Nurmemmet, 1996: 80). Türkmenler ayaklarına yerin merkezinin, hayır ilâhı Ülge'in sarayının ve tahtının simgesi olan sarı renkte çizme giymişlerdir (Genç, 1997: 31). Dünyanın merkezinin sarı renk olarak belirlenmesi, Ülgen'in altın kaplı tahtının devletin ve dünyanın ortasında kabul edilmesinden kaynaklıdır. Bu anlayış da Türklerin Şamanizm inancının bir etkisidir. (Genç, 1997: 31). Yine türkmen halı ve kumaşlarında çeşitli renkler kullanılmış olsa da bunların içinde kırmızı renk ve bu rengin tonları en göze çarpan diğer renkleri gölgede bırakan renktir (Nurmemmet, 1996: 80). Türkmenlerde "gızıl" ve "gırmızı" sözcükleriyle ifade edilen kırmızı rengin kutsallık anlamı taşıdığı ve ilahî bir yönünün bulunduğu da bilinmektedir (Nurmemmet, 1996: 79). Oğuzlarda kullanımı yaygınlaşmış olan ak sözcüğü yerine diğer Türklerde daha çok ürüng sözcüğü kullanılmaktadır (Hey'et, 1996: 56). Nurmemmetin bir makalesinde de "ak, beyaz renk" başlığı altında Bahaeddin Ögel'in kitabından "ak" ve "aklama" sözcüklerinin Oğuzlara ait deyişler olduğu, 11. yüzyılda sadece Oğuzların tamamen beyaz olan her şeye ak (Nurmemmet, 1996: 80) dedikleri bilgisi aktarılmıştır. Ak rengin Türklerdeki anlam alanına yukarıda değinmiştik. Bu anlam alanına ek olarak bilgelik, yaşlılık, büyüklüğü de eklemeliyiz. Çünkü Türkmenlerde rastladığımız ve beyaz sakallı demek olan "aksakal" deyimini yaşlı, ihtiyar, lider, düşünür anlamlarını taşımaktadır. Türkmenlerde ak rengin olumlu, iyi, güzel temenni ifadelerinde, dinî adetlerin ve insanın iyi taraflarının anlatılmasında kullanıldığı görülür. Örnekleyecek olursak *bağtın ak bolsun, yolun ak bolsun, ak pata bermek, ak yol arzu etmek, alınına ak gün doğsun, akgövünli, ak öy* deyimlerinde birinin iyiliğini isteme, onun iyiliği için dua etme, kişinin temiz kalpli olması, doğruluk, dürüstlük gibi anlamlar vardır ve burada geçen ak rengin olumlama ifadelerinde yer aldığı görülmektedir. Kara sözcüğü Türkmen Türkçesinde *gara* şeklindedir. Ak ve kara arasındaki renk zıtlığının anlama da yansımıştır. Yine örneklerden yola çıkarak Türkmenlerde kara rengin daha çok üzüntü, iftira, suçlama, sıkıntı, kaygı, dert, değersizlik, günâhkar, zor ve güç olan şeyler, kuşku, talihsizlik; acı duymak, rezil olmak, itibar kaybetmek, yas

tutmak anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. *gara durmuş, gara gış, gara görğü, gara yürek, gara gayğı, gara mañlay, gara nebis yüziine gara çekmek, gara geymek, gara bağıruñı dağlamak, gövniñe garalık gitmek, garalık yapmak*. Bu deyimlerde kara renk olumsuzlama ifadelerinde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Türkmenlerde kara rengin olumlu anlamda kullanımına rastladığımız bir örnek şu şekilde geçmektedir: *gara yer yalıdeyimi* “kara toprak gibi; asil, asaletli, soylu” anlamındadır. Kara rengin daha çok olumsuz mecaz anlam taşıdığı Nesrin Bayraktar’ın, “Kara ve Siyah Renk Adlarının Türkçedeki Kavram Ve Anlam Boyutu Üzerine” makalesinde sayısal verilerle ortaya konmuştur. Bayraktar, çeşitli kaynaklardan kara renkle ilgili tespit ettiği sözcükleri olumlu ve olumsuz mecaz anlam taşıyanlar olarak ayırmış ve bunların 67’sinin olumsuz 35’inin ise olumlu anlamda kullanıldığını belirtmiştir (Bayraktar, 2004: 68).

Buraya kadar olan kısımda Türkmenlerde esas sayılan renklerin taşıdığı anlamlara, kullanıldığı yerlere ve bu renklerin onlar için önemine değinmeye çalıştık. Bundan sonraki kısımda Türkmençe metinlerden ve sözlüklerden elde ettiğimiz renk adlarıyla renk adı içeren sözcüklerin durumunu ele alacağız. Türkmen Türkçesinde taranan kaynaklardan 96 renk adı saptanmıştır. Saptanan 96 renk adı ana renklerle bu renklerin tonlarından ve pekiştirilmiş halinden oluşur. Eksiz renk adları dışında yapım ekleri ve i nispet eki kullanılarak türetilmiş renk adları mevcuttur. Aynı zamanda isim durumundaki renklere getirilen eklerle renk fiilleri elde edilmiştir.

Renk kavramı Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü ile Kutadgu Bilig’de *öng ve öñg* (Caferoğlu, 1986: 151, Arat, 1979: 362), Dîvânü Lûgati-t Türk’te *öñ* (Atalay, 1999: 140) sözcüğüyle karşılanmıştır. Farsça kökenli olan renk sözcüğü aslen *reng* şeklindedir (Devellioğlu, 2010: 1036). Türkmen Türkçesinde renk Türkiye Türkçesindeki şeklinden küçük bir fonetik farkla ayrılarak *reñk* şekliyle kullanılır.

Renk bildiren sözcükler bir adın nitelenmesinde kullanıldığında sıfat grubunda değerlendirilir. Aslında birer ad olan bu renk sözcükleri yalın olarak kullanıldığı gibi iyelik ve çokluk eklerini alabilirler ya da çekime girebilirler. Renk sözcükleri bu şekilde kullanıldıklarında da ad olma özelliklerini devam ettirirler. (Korkmaz, 2014: 266). Türkmen Türkçesi metinlerinde de renk adları genellikle sıfat görevinde karşımıza çıkmıştır ve doğal olarak hepsi sıfat tamlaması biçimindedir. Örneğin *al asman* (kızıl gökyüzü) ÇTŞÖ, *ala balak* (alaca pantolon) YBG, *gara geçe* (kara keçe) TNAS, *goñur saç* (açık kestane rengi saç) RRAİ, *gök sahra* (yeşil sahra) ÇTŞÖ, *yaşıl daragt* (yeşil ağaç) ÇTŞÖ örnekleri yalın sıfat durumundadır. *külcümek* pişik (kül rengi, gri kedi) TTS, *çalımtık tozan* (kül rengi toz) TDGMorf., *orayançı gızıl güller* (sarımsı kızıl çiçekler) TTS, *aksowult yüz* (beyazımsı yüz) TDGMorf tamlamaları türemiş renk sıfatlarına örnek teşkil ederken *reñbe-reñ güller* (rengarenk güller) TTS, *göm-gökçe göyne* (masmavi

gömlek) ÇTŞÖ, *gıp-gızıl* gız YYY2, şar gara sakgal (kapkara sakal) TDGMorf. tamlamaları ise pekiştirme yoluyla yapılmış sıfatlara örnektir.

Türkmencede renk sözcüklerinden bazıları ikileme şeklinde bulunur. Bunlar aynı ve farklı iki rengin ya da zıt ve eş anlamlı renklerin tekrarıyla oluşmuştur. *gızıl-gızıl* RRAİ, *al-yaşıl* (kırmızı yeşil) ÇTŞÖ, *çıl alaca* (gri alacalı), *garamıl ala* (kara kızıl) ÇTŞÖ, *garamıl – goñras* (kara kırmızımsı) TDG, *gızıl-elvan* (kızıl-renkli) YYY2, *gızılı-aklı* TGF, *gızıl-yaşıl* ÇTŞÖ, *ak-gara* ÇTŞÖ, *gara-ört* (kara siyah) TTS.

Türkmencede renk adlarının bir fiille kullanılarak birleşik fiil oluşturduğu örneklere de rastlanmıştır. *alaca yalı bolup yat-* (alaca-belece yatmak) THM, *al-yaşıl* övüs- (al yeşil parlamak) ÇTŞÖ, *gırmızı bol-* (kırmızı olmak) ÇTŞÖ, *gök* övüs- (yeşilce dalgalanmak) ÇTŞÖ örnekleri renk adlarıyla kurulmuş birleşik fiillerdir.

Bazı renklerin ifade edilmesinde büyük ölçüde tabiatın kendinde bulunan renkler yardımcı olmuştur. Türkçe dildeki soyut kavramları somutlaştırma sırasında en çok doğaya yönelir. Bir alanla ilgili doğadan esinlenerek oluşturulan yeni kavramlar daha canlı ifade edilmesinin yanında çeşitlilik de gösterir. (Sinan, Demir, 2010: 650). Türkçenin tabiata dayalı somutlaştırma yoluna başvurmasında Türklerin çok eski zamanlarda ekonomik faaliyetleri dolayısıyla sürekli doğayla iç içe olmalarının ve bulundukları bölgenin biyocoğrafyasının önemli bir etkisi olmuştur (Küçük, 2010: 156).

Her renk duyulduğunda nasıl olduğuyla ilgili insan zihninde bir çağrışım uyandırmayabilir. Tanımlanmasında zorluk yaşanan renkler tabiatan somutlaştırma yoluna başvurularak o nesnenin adıyla anılmış veya belirtilmiştir. Örneğin Türkmencede kırmızı lagl denilen yakut taşıyla, yeşil zümerret taşıyla, gri külle somutlaştırılarak belirginlik kazandırılmıştır.

Bunun yanı sıra renk adlarından özellikle adlandırmada çok fazla yararlanıldığı görülmüştür. Bitki-meyve-sebze, hayvan, eşya, yiyecek-içecek, organ, tıp-hastalık, meslek, maden, mevsim, değerli taş ve özel adların yapımında renkler kullanılmıştır. Çalışmamızda içinde renk adı geçen sözcükler de alınmış ve alana göre sınıflandırma yapılarak gösterilmiştir. Renk adlarıyla kurulmuş Türkmençe deyimler ile atasözleri oldukça fazla olduğundan örnekler sınırlandırılarak verilmiştir.

Türkmençe renk adları önce biçim yönünden daha sonra kavram ve anlam yönünden ele alınmıştır. Elde edilen tüm renkler çalışmanın sonunda toplu olarak tablo hâlinde verilmiştir.

2. BİÇİM YÖNÜNDEN RENK ADLARI

Türkmen Türkçesinde saptanan renk adları yapısı itibarıyla 5 bölümde incelenmiştir. Bu bölümler eksiz renk adları, isimden isim türeten yapım ekleriyle,

pekiştirme ünsüzleriyle ve nispet i ‘siyle oluşturulmuş renk adları ile renklerin fiilleştirilmesinden oluşur.

1. Türkmencede hiçbir yapım eki almamış ad soylu 25 renk sözcüğü tespit edilmiştir: *ak* (beyaz TTS), *al* TTS, *ala* (karışık renkli) TTS, *boz* (boz, kül rengi, gri) TTS, TSİÇ, *çal* (gri, külrengi) TTS, RRAİ, YBG, ÇTŞÖ, TSİÇ, *çal* (ak, ağarmış, ak saçlı) TSİÇ, *çıpar* (sarı, kızılımsı sarı), *dor* (doru) TTS, *elvan* (açık kırmızı) TTS, *gara* (kara) TTS, *gır* (gri, boz) TTS, *gırmızı* (kırmızı), *gızıl* (kızıl), *goñras* (kırmızımsı) TTS, *goñur* (açık kestane rengi, esmer) TTS, T, *gök* (mavi, yeşil) TTS, *gurşun* (kurşun rengi) T, *hoñor* (açık kahverengi) TTS, *lagl* (yakut rengi) TTS, *mavı* (mavi) TTS, *mor* (kırmızı, mor) TTS, TSİÇ, *nil* (çivit rengi) TTS, *sarı* (sarı) TTS, *şırkı* (açık sarı) TTS, *zeytun* (sarımtıl, yeşil) TTS, *yaşıl* (yeşil) TTS.

2. Kök durumunda bulunan, eksiz renk sözcüklerine isimden isim türeten yapım eklerinin eklenmesiyle genişletilmiş Türkmence renk adları ile türetmede görev alan ekler şunlardır:

+*deş*: *reñkdeş* (rengi aynı olan) TTS.

+*lireñkli* TTS, *alacalı* DMRK.

+*lık*, +*lük*: *garalık* TTS, *gızılık* TTS, *yaşılık* TTS, *göklük* (mavilik) TTS.

+*Ca*: *garaca* YYY2, *akça* NH, T, *gızılca* THMEB, *sarıca* (sarı) THMEB.

+ *casın*: *gızılcasın* (kızılca) ÇTŞÖ, *goñurcasın* (kahverengice) ÇTŞÖ.

+*(I)mtıl*: *agımtıl* (beyazımtırak) TTS, TDGMorf., TSİÇ, *gö:gümtıl* (mavimsi) TTS, *mavumtıl* (mavimsi) TTS, TSİÇ, *garımtıl* (siyah, kara) TTS, *sarımtıl* TSİÇ.

+*(I)mtık*: *çalımtık* (gri renge yakın) TTS.

+*rAk*: *gızılrak* (az kızıl) TTS, *gökrek* (mavimsi) AÇTD, *akrak* (beyazımsı) AÇTD.

+*çı*: *orayançı* (sarımsı kırmızı renk) TTS.

+*leç*: *kümüşleç* (gümüş rengi) TTS, TSİÇ.

+*mek*: *külcümek* (kül rengi, gri) TTS.

+*gılt*: *sargılt* (sarımsı, sarıya çalan) TTS, TSİÇ, *sımgılt* (soluk kırmızı renk) TTS, *gızgılt* (kırmızımsı, kızılımtırak) TTS.

+*mık*: *sazmık* (gri)TTS.

+*clk*: *apakcık* (apakçık) TALD, TNAS.

3. Yapım eklerinden sonra Türkmencede renk bildiren sözcüklerin ilk hecesine “m veya p” pekiştirme ünsüzlerinden biri getirilerek de renk adı türetilmiştir. Aynı zamanda bu yolla var olan renklerin dereceleri artırılmıştır. *ap-ak* (bembeyaz) RRAİ, TSİÇ, *gap-gara* (kapkara) YYY1, *gap-garañkı* (kapkaranlık) ÇTŞÖ, *gıp-gızıl* (kıp kırmızı) YBG, *göm-kök* (masmavi) ÇTŞÖ, *göm-gökçe* (masmavi) ÇTŞÖ, *reñbe-reñ* (alaca, rengârenk) TTS, *sapsarı* (sapsarı) TDGMorf. vb. Bundan başka renk adından önce -çım, -dım, -şar, -hüyt eklerinin getirilmesi Türkmenceye özgü farklı bir pekiştirme yapma yoludur. *çım-gızıl* (kıp kırmızı) ÇTŞÖ,

dım-gızıl (kıp kızıl) ÇTŞÖ, *hüyt gara* (kapkara) TTS, *şar-gara* (kapkara) ÇTŞÖ örnekleri bu yolla türetilmiş renk adlarıdır.

4. Türkmencede *hurmayı* (hurma rengi) TTS ve *mämişi* (turuncu) TTS renk adları yabancı bir ek olan nispet i'si ile türetilmiş sözcüklerdir.

5. Son olarak Türkmencede isimden fiil türeten ekler kullanılarak ad soylu renk sözcükleri fiilleştirilmiştir. Bu lehçede renk adlarından fiil türetme görevinde yer alan ekler ile ortaya çıkan renk fiilleri şunlardır:

+*car akcar*- (beyazlamak) TSİÇ.

+*ra garañkır*a- (kararmak) TTS.

+*Aralar*- (al rengine dönmek) TTS, *agar*- (ağarmak, solmak) TSİÇ, *göger*- (morarmak) TTS, TSİÇ, *bozar*- (kül rengine dönmek) TTS, *çalar*- (kül rengini almak, grileşmek) TTS, *gızar*- (kırmızılaşmak, kızarmak) TTS, TSİÇ.

+*l govru*l- (kızarmak) NH, *goñral*- (esmerleşmek, konur renge dönmek) TTS.

+*la*, +*le reñkle*-(boyamak) TTS, *garala*- (lekelemek, karalamak) TTS, *gök*le- (çivitlemek, mavi hale getirmek) TTS, *gızılla*- (kırmızıya boyamak) TTS.

+*lan agardılan*- (beyazlamak) YBG.

+*t ağart*- (ağartmak, soldurmak) TSİÇ, TNAS, SKMG, *göklet*- (çivitlemek, mavi hale getirmek) TTS.

3. KAVRAM VE ANLAM BAKIMINDAN RENK ADLARI

Renk adı türetilmesinde çeşitli yapım ekleri dışında doğanın renk zenginliğinden de fazlaca yararlanılmıştır. Somutlaştırma adı verilen bu yöntem sayesinde yeni renk adları elde edilirken aynı zamanda soyut olan renkler daha somut ve belirgin kılınmıştır.

Doğada bulunan renkler yine doğada yer alan bitki, meyve, sebze, hayvan ve nesne adları vasıtasıyla onların renklerinden aktarma yapılarak tanımlanmıştır (Özmen, 2017: 131). Türkmen Türkçesinde somutlaştırma yoluyla oluşturulan renklerde en fazla maden, değerli taş, bitki ve meyve adlarının kullanıldığı görülmüştür. Türkmencede bu yolla elde edilen birkaç renk adını örnekleyerek konuya açıklık getirelim:

Nil, melevşe ve hurmayı Türkmencede bitki adlarından yapılan somutlaştırmalardandır. Mavi renkli çivit otunun adı olan Farsça asıllı *nîl* sözcüğü Türkmencede *nil* şekline dönüşmüştür ve çivit rengi manasında kullanılmaktadır. Yine Türkmençe kaynaklarda rastladığımız menekşe rengi manasına gelen Farsça kökenli *melevşe* sözcüğü aslında menekşe çiçeğinin bir adıdır. Bu ikisinden farklı olarak Türkmencede *hurmayı* sözcüğü nispet i si ile yapılan somutlaştırmaya örnek oluşturur. Çoğunlukla kahverengi renkte bir meyve türü olan hurma sözcüğüne nispet i si eklenerek hurma rengi anlamı verilmiştir.

Türkmencede *yakut reñk* sıfat tamlaması kuruluşunda bir somutlaştırmadır. Değerli bir taş olan yakut kırmızı rengi karşılamak için kullanılmış ve bu sayede kırmızı somut hâle getirilmiştir. Madenler de somutlaştırmada sıkça kullanılan unsurlardır. Misal bir maden adı olan Türkmencedeki şekliyle *gurşun* sözcüğü aynı zamanda bir renk adı olarak kullanılır. Türkçe kökenli *gurşun* renk adı koyu kül rene karşılıktır.

Bunların dışında Türkmen Türkçesinde rastladığımız doğadan somutlaştırma yoluyla oluşturulmuş renk adları şunlardır: *buğdayrenk* TTS, *zeytun* (sarımtıl, yeşil), *saman sarısı* TNAS, *kümüş reñk* (gümüş rengi) ÇTŞÖ, *zerevşan* (altın sarısı) TTS, *kümüşleç* (gümüş rengi) TTS, *lagl* (yakut rengi) TTS, *zümerret yaşıl renk* (zümrüt yeşili rengi) TTS, *kül reñk*, *külcümek* (kül rengi, gri) TTS, *sazmık* (gri, kül rengi) TTS, *garayağız* (esmer) TTS, *goñur* (açık kestane rengi, esmer) TTS, T.

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında renk adlarının iki ayrı işlevinden bahsedilecektir. Bunlardan ilki renk adlarının gerçek anlamları yanında mecaz anlamda da kullanılıyor olmasıdır. Türkmen Türkçesinde renklerin mecaz anlamdaki kullanımları olumlu ve olumsuz olmak üzere 2 şekilde karşımıza çıkmıştır. Mecaz anlamlı kullanımlarda olumlu bir şeyin anlatımında *ak* rene olumsuz bir şeyin anlatımında ise *gara* rene başvurulduğu görülmüştür. *Ak* renk adı kullanılarak meydana getirilen *ak* bağı (bahtı, talihi açık) ÇTŞÖ, *ak* uçmağlık (ak cennetlik) AÇTD, *ak* gün (aydınlık, mutlu gün) TkMT, *ak* pata (hayır duası) GKGY, *ak* yürek (temiz kalp) TTDS, GKGY, *gövni ak* (kalbi temiz) TTDS, *ak* süyt (ak süt, helal süt.) MD sözcüklerinin olumlu mecaz anlam taşıdığı *gara* renk adı kullanılarak meydana getirilen *yüzgarası* (utanç verici) TNAS, *gara* yürek (kötü niyet) TNAS, *gara* nebis (kötü nefis) TTDS, *içigara* (kötü niyetli) ÇTŞÖ, TSİÇ, *gara* tamugluk (kara cehennemlik) AÇTD, *mañlayı gara* (bahtı kara, talihsiz) TTDS, *garagol* (haylaz, yaramaz, afacan, yumurcak) TSİÇ, TTS, *garalı* (suçlu, fail) TSİÇ, TTS, *gara* gün (sıkıntılı, zor zaman) TALD, TFMK, ÇTŞÖ, THM, THM, *peti gara* (bahtı kara, bahtsız) TTDS sözcüklerinin olumsuz mecaz anlam taşıdığı görülmektedir. Her iki bölümün örneklerinde görüldüğü üzere *ak* ve *gara* rengi gerçek anlamından bütünüyle uzaklaşmış ve başka kavramları karşılar

duruma gelmiştir. Bu kavramlar aynı zamanda renklerle yapılmış soyut adlara da birer örnektir.

Renklerin ikinci önemli işlevi özel ad ve tür adı türetiminde kullanılmasıdır. Türkmencede hayvan, bitki-meyve-sebze, yiyecek-içecek, hastalık-tıp, organ, maden, değerli taş, eşya, meslek, mevsim adlarının yapımında renklere yönelinmiştir. Tüm alanlara özgü oluşturulan adların genellikle iki sözcükten oluştuğu göze çarpar. Bunlardan ilk sözcük renk adı ikinci sözcük nesne adıdır. Renk adı+nesne adı şeklinde kaynaşarak kalıplaştıklarından hepsi birleşik sıfat biçimindedir. *garamandalak*, *alacagözen*, *gızılacak*, *gökbogma*, *garagum*, *äkdeniz* gibi adlar anlamca kaynaşmış birleşik sıfatlara örnekken *alaçalı* yağ, *gök* ekerançılığı, *gızıl* goşun, *gara mal* gibi adlar kurallı birleşik sıfatlara örnektir. Az önce belirttiğimiz durumun tam tersi olan bir örneğe rastlanmıştır. ayakgap *garalaycı* sözcüğü nesne adı+renk adı şeklinde kaynaşmıştır. Renk adının tek başına ad türettiği 3 sözcüğe denk gelinmiştir. *Gızıl* sözcüğünde renk adı eksiz durumdayken *garalı* ve *gögerçin* sözcüklerinde renk adlarına yapım eki eklenmiştir. Türkmencede renklerle türetilen adların en fazla olduğu bölümler hayvan, bitki-meyve-sebze, hastalık-tıp ve meslekler olarak belirlenmiştir.

Kuruluşunda renklerin yer aldığı Türkmencedeki cins (tür) adları ve özel adlar gruplanarak aşağıda gösterilmiştir:

3.1. Cins (Tür) Adları

3.1.1. Hayvan Adları: *alacagözen* (kokarca) TSİÇ, *gara garga* (kuzgun) TTS, TSİÇ, *gara mal* (büyükbaş hayvan) TTS, *boz buğra* (gri iki hörgüçlü deve) DMRK, *gara siñek* TNAS, *yaşıl sinek* YBG, *gögerçin* (yabanî güvercin) TkmT, TSİÇ, *yaşılbaş* (ördek) TDGMorf, *sarıgoyuk* (engerek yılanı) TİT, *garabaş* yılan (bir yılan türü) TİT, *gızılzolaklı* yılan (bir yılan türü) TİT, *alayılan* (bir yılan türü) TİT, *gızardıgulak* (kertenkele) TİT.

3.1.2. Bitki-Meyve-Sebze Adları: *garamandalak* (deve diken) TTS, *gara* erik (siyah erik) NH, *garalı* (erik) TTS, TSİÇ, *gara sazaklık* (kara sazak ağacı) TİT, *gızıl burç* (kırmızı biber) THMEB, *gara* erik (siyah erik) NH, *gara* üzüm TNAS, *garamık* ÇTŞÖ, *ak altın* (pamuk) TTDS.

3.1.3. Yiyecek-İçecek Adları: *alaçalı* yağ (marmelatla karıştırılmış yağ) TTDS, *garaçorba* (etli milli çorba) TTS, TSİÇ, *gök önümler* (yeşillik, sebze) TTS, *gök çay* (yeşil çay) TTS, *sarıyag* (eritilmiş yağ) TTS, TSİÇ, *garalı* mürepbesi (erik reçeli) TTS.

3.1.4. Hastalık-Tıp Adları: *garabasma* (karabasan, kabus) TTS, *garaguş* (epilepsi, sara) TTS, *garaguşlı* (epilepsi hastası) TTS, *garahassalık* (tifo, kara humma) TT, *gızamık*¹ (kızamık) TTS, TSİÇ, *gökbogma* (boğmaca hastalığı) TTS,

¹gızamık < kız-(ı)la-muk DLT “kızıl, kırmızı” (Gülensoy, 2007: 522).

gökgabarçık (dolama) TTS, *gara* sakız (kara sakız, tedavide kullanılan bir ilaç türü.) NH, *gara* suv (karasu hastalığı) THM, TTDS.

3.1.5. Organ Adları: *gızılödek* (yemek borusu) TDGMorf, *gara* garın TALD, *ak* süyek (beyaz kemik) TNAS, *al* yañak (kızıl renkli ve güzel yanak) TTDS, *sarıyagız* (sarı benizli) TTS.

3.1.6. Maden Adları: *gara* polat (kara çelik) TNAS, *zerevşan* (altın sarısı) TTS, *gara* altın (petrol), *gök* demir YYY2, *gızıl* (altın) TTS, TSİÇ.

3.1.7. Değerli Taş Adları: *zümerret yeşil renk* (zümrüt yeşili rengi) TTS.

3.1.8. Eşya Adları: *gızılacak* (halı) TFOLT, *gızıl* galam (kırmızı kalem) TTS.

3.1.9. Meslek Adları: *garalavçı* (savcı, suçlayıcı) TTS, *garalaycı* (boyacı) TTS, *ayakgap garalaycı* (ayakkabı boyacısı) TTS, *gök* ekerançılığı (sebzecilik), *gök* önümler laryogı (manav) TTS, *gökçülik* (sebzecilik) TTS, *garavul* (bekçi) TTS, TSİÇ

3.1.10. Mevsim Adları: *gara* gış (kara kış, kış mevsiminin en soğuk günleri) TTDS, *alabahar* (erken bahar) TNAS; TDGMorf, *gara* soğuk (kara soğuk, çok soğuk) TNAS.

3.2. Özel Adlar

3.2.1. Boy ve Ordu Adları: *garagalpak* (karakalpak) TTS, *garamayak* (basit halk, avam) TTS, *karaçay* (Karaçay, karaçaylı) TTS, *gızıl* goşun (kızıl ordu) TTS

3.2.2. Dağ ve Yükselti Adları: *gökdepe* TFOLT, *gızılbayır* TFOLT, *akdepe* TFOLT, *göksüyri* (depe) TFOLT, *sarıgatı* TFOLT.

3.2.3. Coğrafi Adlar: *akdeniz* YYY2, *gızıl* göl YYY1, *sazmık* bulutlar (külrengi bulutlar) TTS, *çal* bulut (gri bulut) YBG, *külcüme* asman (gri gökyüzü) TTS.

3.2.4. Yer Adları: *garagum* (Karakum Çölü) TkmT, *gızılğaya* TİT, *gızılbat* TFOLT, *garavulhana* (karakol, bekçi kulübesi) TTS.

Renkler kullanılarak oluşturulmuş Türkmen atasözleri ve deyimlerinde çoğunlukla *beyaz*, *kara-siyah*, *sarı* ve *kızıl* renkleri ön plandadır. Bu renkler arasında özellikle *ak* ve *kara* aynı atasözü ve deyim içinde birlikte değerlendirilmiş ve bu iki rengin zıtlığından yararlanılmıştır. Türkmen atasözü ve deyimleriyle ilgili taranan beş kitaptan içinde renk adı geçen çok sayıda atasözü ve deyime ulaşılmıştır. Bu sebeple burada her iki sözlü anlatım ürününden sadece birkaç örnek verilmiştir.

3.3. Atasözleri

Adam alası içinde, hayvan alası dışında. (*İnsanın alası içinde, hayvanın alası (alacası) dışında.*) (TFMK), Doñuz garadan gaçar, ayal - akdan. (*Domuz karadan kaçır, kadın beyazdan.*) (TALD), Garanın gaharı gelyänçä, sarının canı çıkar. (*Karanın öfkesi gelince, sarının canı çıkar.*) (TALD), Gara bilen sarıdan cennetin

hüyri dogar, sarı bilen sarıdan bir apbak peri dogar, gara bilen garadan gözümüñ nuri dogar. (*Siyah ile sarıdan cennetin hurisi doğar, sarı ile sarıdan bembeyaz peri doğar, siyah ile siyahtan gözümün nuru doğar.*) (TFMK), Çopaniñ yüzi gara, kepgir tutaniñ - eli. (*Çobanın yüzü kara, kevgir tutanın eli.*) (TALD), Doñuz garadan gaçar, ayal - akdan. (*Domuz karadan kaçır, kadın beyazdan.*) (TALD), Geregiñ (görcegiñ) emgek bolsa, iki gözüñ göm-gök. (TNAS), Gırmızı donlım sag bolsa, gallanıp gelir sarı gız. (TNAS), Gızıl sığır agınan yere ot bitmez. (TNAS), Ecem eli ak pamık. (*Annemin eli ak pamuk gibidir.*) (TALD), Sakgalı sarı, gözi mavı bola, dölüñ azdıgı; gündizi bulut, gijesi ayaz bolsa, yılıñ azdıgı. (TNAS), Gahar gelir – yüz saralar, gahar gider – yüz garalar. (*Öfke gelir, yüz sararır; öfke gider yüz kararır.*) (TALD), Gara eşek başına ağızdırık daksan-da, gatar bolmaz. (*Kara eşeğin başına ağızlık taksan da katır olmaz.*) (TALD), Garga-da çağasına “apakcığım” diyermiş, kirpi-de “yumuşakcığım”. (*Karga yavrusuna apakçığım, kirpi de yumşakçığım dermiş.*) (TALD, TNAS), Sabır edenler, gara dağı yer eder, bısabırlar hayır işi şer eder. (*Sabredenler kara (yüce) dağı yer eder.*) (TALD), Sarı tavuk saman seçer, öz aybını özi açar. (*Sarı tavuk saman seçer, kendi aybını kendi açar.*) (TALD), Sarıdır - suradır, sarıyağdan durudur, Garadır-guradır il içinde töredir. *Sarıdır-surudur, tereyağdan durudur, Karadır-kurudur, toplumda değerlidir.* (TALD), Reñkini gör de, halını sora. (*Yüzünün rengini gör de hatırını sor.*) (TFMK), Namarda zar bolandan gara yere gark bol. (*Namerde muhtaç olacağına kara toprağa gark ol.*) (SKMG), Ak süyek kowum gara işi söymez. (TNAS), Ak üzüm, gara üzüm, salkımını düybünden üz. (TNAS), Alabahar altı gün, altısı da gatı gün. (alamövciz altı gün, altı aydan gatı gün.) (TNAS), Altın eyer ata batsa, altının al-da oda yak (at). (TNAS), Altın gapılıniñ ağaç gapıla dilegi düşüpdır. (düşer). (TNAS), Gara buludı yel açar, para (pul, berim) bile el açar. (TNAS), Samanıñ sarısı-gızıl, ağı-kümüş. (TNAS), Sarı ädiklisag bolsa, sarı donlım sallanar. (TNAS)

3.4. Deyimler

ağı-garamı selcermek: İyiyi kötüyü, güzeli çirkini ayırt etmek; bilgi ve irfanı artmak, ufku genişlemek. (TTDS), *ağzı bilen ak guş almak*: Oturduğu yerden her şeyi kolay göstermek, bir iş yapmakla ilgili yerli yersiz konuşmak. (TTDS), *ağzından ak köpük saçmak*: Ateşli konuşmak, çoşkulu konuşmak. (TTDS), *ak dünyanı gördüñmi*; *göremok*: “Bilmiyorum” demek bin belayı baştan savar, hiçbir şey bilmiyorum, hiçbir şey görmedim. (TTDS), *ak geçiniñ ovlağı*: Başkasından üstün, benzerlerinden daha güzel. (TTDS), *alınıña ak gün doğsun*: Bahtın açık olsun, her şey gönlünce olsun, işlerin yolunda gitsin. (TTDS), *bağıñ ak bolsun*: Bahtın açık olsun, işin rast gitsin. (TTDS), *garaçomak bolmak*: Beklenmedik bir anda ortaya çıkmak, aniden belirlemek. (TTDS), *gara donlı bolmak*: Suçlu olmak, günahkâr olmak. (TTDS), *gara durmuş*: Sıkıntılı hayat, çileli yaşantı.

(TTDS), *gara görği*:Çok zor, müşkül, güç, çetin. (TTDS), *gara görnüm yer*:Gözle görülebilen mesafe, gözün alabildiği yer. (TTDS), *göze gara suv inmek*:Gözüne kara su inmek, karasu hastalığı yüzünden gözü görmez olmak, gözü kör olmak. (TTDS), *mañlayına gara tağma basmak*:yüzünü kara çıkarmak, itibasını düşürmek, yüzünü yere getirmek, rezil etmek, utandırmak. (TTDS), *öliñ reñki urmak*:yüzünden kan çekilmek, benzi kül gibi olmak, beti benzi kireç kesilmek, benzi sararmak. (TTDS), *özüñi ak guş hasaplamak*: Kendini sütten çıkmış ak kaşık gibi görmek, kendini suçsuz saymak, suçu üzerinden atmak. (TTDS), *reñkini durlamak*:1. Güzel bir görünüme bürünmek, rengini yenilemek. 2. Olgunlaşmak, yetişmek. 3. Şişmanlamak, semirmek. (TTDS), *sarı gaçmak*:Rengini atmak, bozarmak, eskimek, dağılmak, yıpranmak, yırtılacak duruma gelmek. (TTDS), *yüzi köleşsiz*:Kızıl çalan sarı, çok sarı, sapsarı –adam için.- (TTDS), *uç yuvlan ak eşgi yalı bolmak*:Korkudan veya kötü bir haber işitmekten dolayı rengi atmak, yüzü bembeyaz olmak, beti benzi kalmamak, beti benzi kireç kesilmek, rengi atmak. (TTDS), *üstünden gara bulut sovlan yalı bolmak*:Üstünden kara bulut kalkmış gibi olmak; sıkıntıdan kurtulmak, hafiflemek, ferahlamak. (TTDS), *yoluñ ak bolsun*:Yolun açık olsun, güle güle git, işlerin rast gitsin. (TTDS), *yüzi ak eşgi övrülme*:Yüzünden kan çekilmek, benzi kül gibi olmak, benzi sararmak, rengi kaçmak, yüzünün rengi atmak, aşırı korkmaktan veya utanmaktan yüzünün rengi beyazlamak. (TTDS)

Tablo 1: Türkmençe renk adlarının etimolojik tahlili ve anlamı

Türkmençe Renk Adı	Etimolojik Tahlili	Anlamı
agarçäkmen	agarçäk+men	soluk beyaz renk.
ak	ak ET. > ak DLT	ak, beyaz.
agımtıl	ak+(ı)mtıl	akımsı, beyazımtırak.
akça	ak+ça	beyaz,beyazımsı.
akrak	ak+rak	beyazımsı.
aksovult	ak+sovult	beyazımsı.
ap-ak	ap+ak	bembeyaz.
apakcık	ap+ak+cık	apakçık.
çım-ak	çım+ak	bembeyaz.
Al	al EUTS > al DLT, al KB	al, kırmızı
ala	ala ET. > ala DLT, ala KB	karişık renkli, alacalı.
alabeder	ala+beder	alaca, alacalı.
alacalı	ala+ca+lı	alacalı, karişık renkli.
alaçılı	ala+çıl+lı	alacalı gri.
al-yaşıl	al+yaşıl	kırmızı yeşil.
altınsov reñk	altın+sov T. + reng Fa.	altın rengi.
boz	boz, moz ET. > boz DLT, boz KB	boz, kül rengi, gri.
buğdayreñk	buğday T. + reng Fa.	buğday renkli.
çakan	çakan	mavimsi.
çal	çal DLT, çal KB	çal, gri; ak, ağarmış, ak saçlı. gri renge yakın.

çalımtık	çal+(ı)mtık	
çıl alaca	çıl ala+ca	gri alacalı.
çıpar < çal+par KBS	çapar ² TS, KBS	sarı, kızılımsı sarı.
dor	toruğ, toruğ ET. > torıg, torug DLT	doru.
elvan	elvân Ar.	açık kırmızı.
gara	kara, karağ, karağ ET > kara DLT, kara KB	kara, siyah.
garaca	gara+ca	karaya yakın, siyahımsı.
garalık	gara+lık	karalık, siyahlık.
gap-gara	kap kara KB	kapkara.
garamtl	gara+(ı)mtıl	siyah, karanlık, kara.
garamtl ala	gara+(ı)mtıl ala	kara kızıl.
garamtl goñras	gara+(ı)mtıl goñras	kara kırmızımsı.
gara-ört	gara+ört	kara siyah.
garayağız	gara+yağız	esmer, yağız, karayağız.
hüyt gara	hüyt+gara	çok siyah, simsiyah.
şar gara	şar+gara	kapkara
gı:r	kır DLT	gri, boz (at rengi).
demirgı:r	demir+gır	demir kırı (at donu).
gırmızı	kırmızı Ar.	kırmızı.
gızıl < gız+ıl	kızıl, kızıl ET > kızıl DLT, kızıl KB	kızıl, kırmızı.
dım-gızıl	dım+gızıl	kıpkızıl.
çım-gızıl	çım+gızıl	kıpkızıl.
gızılca	gızıl+ıl+ca	kızılca, kızıla yakın.
gızıl-gızılrak	gızıl gızıl+rak	kırmızı renk.
gızgılt	gızıl gızıl+rak	kırmızımsı, kırmızımtırak.
gızgılt mele	gızıl gızıl+rak	koyu kahverengi.
gızgılt reñk	gızıl gızıl+rak	kırmızımsı renk.
gızıl-elvan	gızıl gızıl+rak	kızıl-renkli.
gızılmtıl	kızıl T. + Ar. elvân	kırmızımsı.
gızılık	gızıl+(ı)mtıl	kızılık.
gızılrak	gızıl+lık	az kızıl, kızılımsı.
goñur	goñur DLT	açık kestane rengi, esmer.
goñras	goñur+as	kırmızımsı.
goñurrak	goñur+rak	kahverengimsi.
hoñor	hoñor	açık kahverengi.
gögele	gök+ele	yeşil.
gök	kök ET. > kök DLT, kök KB	mavi, yeşil.
gögümtıl	gök+(ü)mtıl	mavimsi.
göklük	gök+lük	mavilik.
göm-gök	köpgök DLT	masmavi.
göm-gökçe	göm+gök+çe	masmavi.
gökrek	gök+rek	mavimsi.
gurşun	kurşun T.	kurşun rengi.
hurmayı	hurma Fa. + y+ Ar. î	hurma rengi.

²çapar sözcüğü Türkçe Sözlük'te ve Tuncer Gülensoy'un Köken Bilgisi Sözlüğü'nde "benekli, alacalı (hayvan ve bitki için)" anlamındadır (Türkçe Sözlük, 2005; Gülensoy, 2007: 219).

külcümek	külcü+mek	kül rengi, gri.
kül reñk	kül T. + reng Fa.	kül rengi.
kümüş reñk	gümüş T. + reng Fa.	gümüş rengi.
kümüşleç	kümüş+leç	gümüşi, gümüş rengi.
lagl	lâ'l Ar.	yakut rengi.
mavı	mā'ī Ar.	mavi.
mavumtl	mavi+(u)mtıl	mavimsi.
māmişi	māmiş+ Ar. î	turuncu.
māşburunç	māşburunç	aklaşmış, ağarmış.
mele	mele	açık sarı.
acık mele	acık mele	açık sarı.
melevşe	benefşe Fa.	menekşe rengi.
mor	mor	kırmızı, mor.
narınç	nar+ı+nç	nar rengi.
nil	nıl Fa.	çivit rengi.
orayançı	orayan+çı	sarımsı kırmızı renk.
reñbe-reñ	reng-â-reng Fa.	alaca, rengârenk.
sarı	sarığ ET > sarığ DLT, sarığ KB (sar+ı+ğ KBS)	sarı.
saman sarısı	saman-sarı+sı	saman sarısı renk.
sargılt	sar+gılt	sarımsı.
sarımtıl	sarı+mtıl	sarımsı.
sapsarı	sap+sarığ	sapsarı.
sarıca	sarı+ca	sarı renk
sazmık	saz+mık	gri.
sımgılt	sım+gılt	soluk kırmızı renk, pembe.
şırkı	şırkı	açık sarı.
yakut renk	yākūt Ar. + reng Fa.	yakut rengi.
yaşıl	yaşıl ET. > yaşıl DLT, yaşıl KB (yaş+ıl KBS)	yeşil.
yaşillık	yaşıl+lık	yeşil renklilik, yeşillik.
zerevşan	zer-efşân Fa.	altın sarısı.
zeytun	zeytün Ar.	sarımtıl, yeşil.
zümerret yaşıl reñk	zümürred Ar.+ yeşil T.+ reng Fa.	zümürüt yeşili rengi.

Türkmençe metin ve sözlüklerden derlediğimiz renk adları tabloda alfabetik bir şekilde sıralanmış ve bunlardan etimolojisine ulaşılanlar yanlarında gösterilmiştir.

4. SONUÇ

Türkmen Türkçesindeki renk adları ve renk ifade eden sözcükler kullanılarak oluşturulmuş yeni adlarla ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Türkmen Türkçesindeki başlıca renk adları şekil ve anlam yönünden Türkçenin tarihî dönemlerinden bu yana ya değişime uğramadan aynı kalmış ya da yaşanan küçük ses hadiseleriyle kullanılmaya devam edilmiştir. (**ak** TT. : ak ET.

>ak DLT.); (**sarı** TT. : sarıg ET. > sarıg DLT, sarıg KB.), (**yaşıl** TT. : yaşıl ET. > yaşıl DLT., yaşıl KB.), (**gızıl** TT. : kızıl, kızıl ET. > kızıl DLT., kızıl KB.)

2. Türkmen Türkçesinde Arapça ve Farsçadan alıntı renk adları da bulunmakla birlikte büyük çoğunluğu Türkçedir. Türkmencede *lagl*, *kırmızı* ve *mavı* Arapça kökenli *nil* ve *zerevşan* farsça kökenli renk adlarıdır. *ak*, *al*, *boz*, *gara*, *gızıl*, *gök*, *sarı*, *yaşıl* gibi pek çok renk adı ise Türkçe kökenlidir.

3. Türkmen Türkçesinde renk adları pekiştirilirken Türkiye Türkçesinde izlenen yolun uygulandığı görülür. (*göm-gök* , *gıp-gızıl*). Ancak pekiştirme yapılan ünsüzler arasında “r” li ve “s” li şekiller yoktur. Bundan farklı olarak bu lehçede bir renk adının başına *-çım*, *-dım* gibi eklerle *şar* ve *hüyt* sözcükleri getirelerek de pekiştirilmenin yapıldığı örneklerle rastlanmıştır. (*çım-ak* (bembeyaz), *çım gızıl*, *dım-gızıl*, *şar gara*, *hüyt gara*)

4. Türkmencede açık renkleri belirtmek için *acık* sözcüğü, koyu renkleri belirtmek için de *goyı* sözcüğü kullanılmaktadır. Taranan kaynaklarda herhangi bir renk tonunun koyuluğunu belirten bir örneğe rastlanmamıştır. Açık tonun belirtilmesinde ise sadece *acık mele* (*açık sarı*) renk sıfatına rastlanmıştır. Türkmencede çeşitli karışık halde bulunan renkleri ifade etmek üzere *ala*, *alabeder*, *reñbe-reñ* sözcükleriyle *alaca-mulaca* şeklindeki ikileme kullanılır.

5. Türkmencede renk adları türetilirken en çok *-mtıl*, *-gılt*, *-rak*, *-ca*, *-ça* ekleri kullanılmıştır. Bu ekler aynı zamanda bir renk adına eklendiğinde o renge “benzer” anlamını verir. (*sargılt*: sarımsı, *mavumtıl*: mavimsi). *-lı*, *-lık*, *-çı*, *-ımtık*, *-leç*, *-mek*, *-mık* renk adı türetmede kullanılan diğer eklerdir. Türkmence renk adlarından fiil türetmede ise çoğunlukla oluş bildiren *-ar* eki karşımıza çıkmıştır. – *ar* ekinden sonra addan fiil türetmede çok işlek ve canlı bir ek olan *-la*, *-le* gelir. Sıfat yapma eki olan Arapça nispet +î’si ile sadece 2 renk adına denk gelinmiştir. (*hurmayı*, *mâmişi*). Türkçe ya da yabancı nesne adlarına Farsça *reñk* sözcüğünün getirilmesi Türkmencede renk adı türetmede kullanılan başka bir yoldur. (*yakut reñk*, *buğdayreñk*).

6. Türkmencede renk adlarıyla farklı alanlara ait özel ve cins (tür) adı yapımında çoktan aza doğru sırasıyla *gara*, *gızıl*, *gök*, *ak*, *sarı*, *ala*, *yaşıl*, *boz* ana renk adları tercih edilmiştir. Özellikle Türkçe olan *gara* renk adının diğer renk adlarına göre ad oluşturmada sıklıkla kullanıldığı göze çarpar. Yine ad oluşturmada tercih sırasını verdiğimiz ana renklerin hepsinin Türkçe olması önemli bir durumdur. Bayraktar bu duruma yeni bir ad oluşturulurken önceliğin Türkçenin eski renk adlarından yana kullanıldığı yönünde bir yorumlama getirmiştir (Bayraktar, 2013: 111).

7. Türkmencede renklerin kimi durumlarda renk anlamından uzaklaşarak mecazî ve soyut anlamlarda kullanıldığı görülmüştür. Özellikle atasözleri ve deyimler bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir.

8. Doğada bulunan nesnelerin renklerinden yararlanılarak yeni renk adları türetilmiş ve böylece soyut olan renklere netlik kazandırılmıştır. Türkmencede doğadan somutlaştırma yoluyla elde edilmiş 17 renk adı saptanmıştır. Saptanan bu 17 renk adı oluşturulurken en fazla maden, değerli taş, bitki ve meyvelerden faydalanılmıştır. Bu yolla elde edilen renk adlarına bakıldığında aslında bunların ana renklerin tonlarını ifade ettiği görülür.

9. Renk sözcükleri birer addır. Aynı zamanda da bir varlığın niteliğini bildiren kavramlar olduklarından başka bir adın önüne geldiklerinde sıfat olarak kullanılmaya en elverişli sözcüklerdir. Türkmence metinler içerisinde içinde renk adı geçen sözcüklerin büyük bir kısmı sıfat tamlaması biçiminde karşımıza çıkmıştır. *saman sarısı* Türkmencede isim tamlaması kalıbında rastladığımız tek örnektir. Türkmence renkler arasında birleşik ad yapısında 1 sözcüğe denk gelinmiştir. (*garayagız*)

10. Türkmence kaynaklardan elde edilen renk adlarına bakıldığında bunların daha çok ana renkleri ifade eden sözcükler olduğu görülür. O hâlde tespit edilen adlara göre Türkmence alt tonlar bakımından Türkçe kadar çeşitlilik ve zenginlik göstermemektedir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2006). Türkçenin Gücü, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arat, R. R. (1979). Kutadgu Bilig III-İndeks. Haz. Kemal Eraslan-Osman F. Sertkaya- Nuri Yüce. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Atalay, B. (1999). Divanü Lûgat-it-Türk Dizini. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Azmun, Y. (1966). Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında. Reşid Rahmeti Arat İçin. Ankara: TKAE Yayınları. **(RRAİ)**
- Azmun, Y. (1981). Ana Çizgileriyle Türkmence Dilbilgisi. Ankara. **(AÇTD)**
- Baymıradov, A. (1989). Yedigenim Yedi Yıldız I. Aşgabat: Türkmenistan. **(YYY1)**
- Baymıradov, A. (1989). Yedigenim Yedi Yıldız II. Aşgabat: Türkmenistan. **(YYY2)**
- Bayraktar, N. (2004). Kara ve Siyah Renk Adlarının Türkçedeki Kavram ve Anlam Boyutu Üzerine. TÖMER Dil Dergisi, 126, 56-77.
- Bayraktar, N. (2013). Türkçede Renk Adlarıyla Özel Ad Yapımı. Journal of Language and Linguistic Studies, 9(2), 95-114.
- Başeşme, E.N. (2017). Türkmen Halk Matalları. Bitirme Ödevi. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. **(THMEB)**
- Begnazarov, A. (1992). Yüz Bir Gülki. Aşgabat. **(YBG)**
- Biray, H. (1992). Mahtum Kulu Divanı. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. **(MD)**
- Caferoğlu, A. (1968). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

- Çarıyev, M. (2005). Türkmen Halk Nakılları, Aşgabat. **(THN)**
- Çeneli, İ. (1986). Türkmen Türkçesi Sözlüğü. TDAY Belleten, 1982-1983, 29-84. **(TSİÇ)**
- Çömen, A. (2010). Resim Sanatında Rönesans'tan Empresyonizm'e Renk Kullanımı ve Kırmızı Rengin İfade Biçimleri. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Devellioğlu, F., (2010). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan, L. (2014). Türkmen Atasözleri (Türkmen Nakılları). İstanbul: Parafiks Yayınevi. **(TALD)**
- Düzen, Kerwenov T. (2011). Türkmen Filogiyasy Onamastıkası Dersinden Lektisiya Tekstleri. Nöküs. **(TFOLT)**
- Ekrem, N. H. (1996). Hunlarda Renk ve Yön Bilgisi. Nevruz ve Renkler. Yay. Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç. Ankara: AKM Yayınları.
- Eren, A. (2008). Bâkî Divanı'nda Kırmızı Renk. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (37), 31-69. Erzurum.
- Geldiyev G., Altıyev A. (2002). Türkmen Nakılları ve Atalar Sözi. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. **(TNAS)**
- Gurbanpesov, A., Atabeyev, A. (1995). Çağdaş Türkmen Şiirlerden Örnekler. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi. **(ÇTŞÖ)**
- Gabain, A., V. (2003). Eski Türkçenin Grameri. (Çev.: Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Genç, R. (1996). Türk Düşüncesi, Davranışı ve Hayatında Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil. Nevruz ve Renkler. Yay. Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç. Ankara: AKM Yayınları.
- Genç, R. (1997). Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-KırmızıYeşil. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Gülensoy, T. (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü –Etimolojik Sözlük Denemesi- (I-II).Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hey'et, C. (1996). Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri. Nevruz ve Renkler. Yay. Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç. Ankara: AKM Yayınları.
- Kara, M. (1998). Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yayınları. **(TkmT)**
- Kara, M. (2001). Türkmence (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük), Ankara: Akçağ Yayınları. (2.baskı). **(T)**
- Kara M., Karadoğan A. (2014). Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü. İstanbul: Etkileşim Yayınları. **(TTDS)**

- Kılıç, M. (1996). Türkmen Atasözleri-Türkmen Folkloru. Bursa: Özsan Matbaacılık. **(TFMK)**
- Korkmaz, Z. (2014). Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kuleci, R. (2017). Düye Maly-Dünye Maly-Cümle Bilgisi. Bitirme Ödevi. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. **(DMRK)**
- Kürenov S., Gümüş M. (1995). Türkmen Atasözleri. Ankara: Engin Yayınevi. **(SKMG)**
- Küçük, S. (2010). Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları. Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi, C1 (7), 155-196.
- Küçük, S., (2010). Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı. Bilig, Yaz (54), 185-210.
- Küçük, S. (2010). Tarihi Türk Lehçelerinde Renk Adlandırmaları. Turkish Studies, Volume 5/1 Winter, 556-577.
- Nurmemmet, A. (1996). Türkmenlerde Renk Dünyası ve Nevruz.Nevruz ve Renkler. Yay. Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç. Ankara: AKM Yayınları.
- Özkan, İ. (1999). Nasreddin Hoca Fıkraları. Ankara: Tika Yayınları. **(NH)**
- Özmen, M., (2017). Türkçede Renkleri Tanımlama Sorunu. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, C 2 (2), 130-150.
- Sakaoğlu, S., Ergün, M.,(1991). Türkmen Halk Masalları.Ankara: Neyir Matbaası. **(THM)**
- Shammakov S., Atayev K., Djumadurdyeva (2007).Repetek Dowlet Biosfera Goraghanasynyň Suyrenijileri.Aşgabat: Turkmenistanda Ylym ve Tehnika. **(TİT)**
- Sinan, A. T., Demir, S. (2010). Dil Bilimini Sevdiren Adam: Prof. Dr. Doğan Aksan (1920- 2010). Turkish Studies, Volume 5/4 Fall, 639-662.
- Söyegov, Mıratgeldi yönetiminde Borcakov, A., Sarıhanov, M., Hocayev, B., Ärnazarov, S. (1999). Türkmen Diliniň Grammatikası-Morfologiya, Aşgabat. **(TDGMorf)**
- Tekin, T., vd. (1995). Türkmençe-Türkçe Sözlük. Ankara: Simurg Yayıncılık. **(TTS)**
- Topçu, N. (2001). Fransızca ve Türkçe Renk İsimleri İçeren Deyimlerin Karşılaştırılmalı İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (20), 131-140.
- Türkçe Sözlük (2005). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yaman, G. (2017). Gönübek-Metin-Şekil Bilgisi. Bitirme Ödevi. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. **(GKGy)**

Kısaltmalar**DLT:** Divanu Lugati't-Türk**KB:** Kutadgu Billig**KBS:** Köken Bilgisi Sözlüğü**ET.:** Eski Türkçe**EUTS:** Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**TT.:** Türkmen Türkçesi**T.:** Türkçe**TS:** Türkçe Sözlük**Fa.:** Farsça**Ar.:** Arapça